

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Anna Kalisz

Naczelnny Sąd Administracyjny

ORCID: 0000-0001-9855-0067

a_kalisz@yahoo.pl

Mediator jako zawód włączony w ustrój sądów powszechnych – praktyka zmian dotyczących mediacji cywilnej

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą zbadania skutków zmian, które wprowadzono do postępowania cywilnego w zakresie mediacji od 1 stycznia 2016 r. Mediacja koresponduje z naturą prawa prywatnego, w wielu innych krajach zachodnich stała się znaczącą częścią wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych, handlowych i rodzinnych. Wprowadzenie zmian miało na celu: podniesienie poziomu wiedzy społecznej i uznanie mediacji, zwiększenie liczby mediacji, zmotywowanie prawników do stosowania jej jako formy rozwiązywania sporów prawnych, podniesienie standardów zawodowych mediatorów sądowych i – co równie ważne – skrócenie czasu postępowania cywilnego. Większość zmian została zainspirowana dyrektywami UE w sprawie sporów handlowych.

Słowa kluczowe: mediacje cywilne; mediator; nowelizacja

MEDIACJA JAKO MECHANIZM WSPÓŁGRAJĄCY Z PRAWEM PRYWATNYM

Od lat nie stanowi tajemnicy fakt, że mediacja w Polsce rozwija się bez spektakularnych sukcesów, mimo że statystyki pokazują powolną, acz wyraźną tendencję wzrostową¹. Zgodnie z danymi sprzed opracowania i wejścia w życie ustawy wspierającej polubowne metody rozwiązywania sporów² „liczba ugód zawieranych w wyniku postępowania mediacyjnego nie przekracza nawet 1% spraw cywilnych rozpoznawanych przed polskimi sądami”³.

Stanowiło i stanowi to zarówno powód do ubolewania, jak i przedmiot troski ustawodawcy z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, mediacja współgra z naturą prawa prywatnego: z cywilnoprawną metodą regulacji, zakładającą równorzędność stron i autonomię ich woli w kształtowaniu wzajemnej więzi prawnej, oraz z wywodzoną od czasów rzymskich ulpianowską⁴ zasadą *volenti non fit iniuria*. Alternatywne rozwiązywanie sporów (ADR, w tym mediacja) wydaje się zatem w tym kontekście naturalne, zwłaszcza że ustawodawca dostrzega potrzebę stworzenia „wystarczająco rozwiniętego systemu pozasądowych metod rozwiązywania konfliktów, który mógłby stanowić szybszą i tańszą alternatywę dla rozstrzy-

¹ Dane za Ministerstwem Sprawiedliwości. Szczegóły zob. Informacje o mediacji dla stron postępowań sądowych, <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki> [dostęp: 20.05.2018]. Uwzględniono dane do końca 2015 r.

² Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów (Dz.U. 2015, poz. 1595).

³ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Druk nr 3432, www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=3432 [dostęp: 18.09.2018].

⁴ Ulpianus (właśc. Gnaeus Domitius Annianus Ulpianus, zm. 223 n.e.) – jeden z najwybitniejszych rzymskich jurystów, który wykorzystywał najcelniejsze sformułowania prawników rzymskich okresu klasycznego, opatrując je komentarzami. Por. J. Kamiński, *Ulpianus*, [w:] *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

gania spraw na drodze sądowej”⁵. Po drugie, mediacja (i ADR) koresponduje z wymiarem sprawiedliwości w jego XXI-wiecznym rozumieniu. Przyspieszenie tempa życia społecznego i globalizacja zaowocowały daleko posuniętą jurydyzacją (czyli przejmowaniem przez prawo regulacji stosunków społecznych, które dotychczas były regulowane innymi normami), a co za tym idzie potencjalnym i realnym wzrostem liczby sporów prawnych oraz koniecznością uzupełnienia tradycyjnie pojmowanego wymiaru sprawiedliwości przez metody opanowywania tych sporów alternatywne wobec rozstrzygnięcia sądowego.

Sam wymiar sprawiedliwości, jak wynika z powyższego, może być zatem definiowany wężiej (jako „władcze, zgodne z przepisami proceduralnymi ostateczne rozstrzygnięcia sporów o fakty mające znaczenie prawne oraz o prawo dotyczące tych faktów”⁶) bądź szerzej⁷, rozszerzając zakres podmiotowy definicji o inne niż sądy organy państwowe bądź podmioty. W ramach tego drugiego ujęcia mieszczą się różne formy ADR jako działalności polegającej na opanowywaniu sporów prawnych, niebędącej wyłączną domeną sądów⁸. ADR w praktyce zastępuje (przedsądowe opanowanie sporu) bądź uzupełnia (postępowania w ramach procedur sądowych) wąsko pojmowany wymiar sprawiedliwości, poszerzając tym samym znaczenie tego pojęcia⁹.

ADR – choć może zastąpić proces sądowy – nie ma jednak bynajmniej na celu zastępować sądownictwa powszechnego, a jedynie je uzupełniać, rozszerzając tym samym pojęcie wymiaru sprawiedliwości w rozumieniu przedmiotowo-funkcjonalnym (*Multi-Door Courthouse Project*¹⁰). Korzystanie z form alternatywnych, zawierających element dialogu, wpływa w pewnym stopniu aktywizująco na społeczeństwo i jednostki w nim funkcjonujące, odpowiada również leżącej u podstaw ustroju demokratycznego państwa i integracji europejskiej zasadzie subsydiarności.

Zatem zarówno Rada Europy poprzez swe zalecenia¹¹, jak i Unia Europejska poprzez *soft law* i wiążące prawo pochodne¹² wspierają rozwój mediacji. Wyrazem troski polskiego

⁵ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy...

⁶ Zob. np. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999, s. 304.

⁷ *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007, s. 359.

⁸ A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 38–39.

⁹ Koresponduje to z ideą *Multi-Door Courthouse Project*, czyli „sądu o wielu wejściach”, łączącą różnorodne formy pokojowego opanowywania sporów w jeden zwarty system z tradycyjnym postępowaniem sądowym. Por. A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007, s. 225–226. O idei *Multi-Door Courthouse Project* zob. F. Sander, *Varieties of Dispute Processing, Address Delivered at the National Conference on the Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*, 70 F.R.D. 1976, *passim*. Z nowszej literatury: J. Folberg, D. Golann, L. Kloppenberg, T. Stipanowich, *Resolving Disputes. Theory, Practice, and Law*, New York 2005, s. 607–617; A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretycznoprawne*, Lublin 1993, s. 135–148.

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. A. Zienkiewicz, *op. cit.*, s. 221–226 oraz cytowana tam literatura.

¹¹ Popularyzacja metod ADR przez Radę Europy rozpoczęła się od regulacji normatywnych o charakterze *lex generalis*. Pierwsze, w kolejności chronologicznej, było zalecenie nr R(81)7 o środkach ułatwiających dostęp do wymiaru sprawiedliwości, przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy. Jego treść odwoływała się do wspomnianego prawa do sądu (art. 6 Konwencji Europejskiej) oraz powoływała się na rezolucję nr R(78)8 dotyczącą pomocy prawnej, a zakres przedmiotowy obejmował spory z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego, prawa pracy oraz spraw dotyczących materii socjalnych i finansowych. Kolejne zalecenie nr R(86)12 o środkach zapobiegających nadmiernemu obciążaniu sądów i ograniczających to obciążenie zalecało zwiększanie dostępności i efektywności arbitrażu oraz wprowadzanie procedur „koncyliacyjno-mediacyjnych”, wprowadziło także – na płaszczyźnie etyki zawodowej prawnika – obowiązek dążenia do polubownego lub ugodowego załatwienia sprawy. Dodatkowym instrumentem prawnym, również należącym do kategorii *soft law*, była rezolucja nr 1/2000 w sprawie wymierzania sprawiedliwości w XXI w. Dotyczyła ona ogólnych kwestii związanych z unikaniem opóźnień w procesie decyzyjnym, modernizacji sądownictwa w XXI w. oraz podnoszenia skuteczności

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

prawodawcy – być może nieco wymuszonym zobowiązaniami i zaleceniami międzynarodowymi (europejskimi) – jest przede wszystkim¹³ ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów¹⁴. Dotyczyła ona usprawnienia szeroko pojętej mediacji cywilnej (tj. *stricte* cywilnej, rodzinnej, gospodarczej i z zakresu prawa pracy).

ZMIANY DOTYCZĄCE MEDIACJI JAKO POSTĘPOWANIA WPADKOWEGO W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Zmiany promujące i umacniające mediację w postępowaniu cywilnym oraz włączające mediatorów do wymiaru sprawiedliwości weszły w życie z dniem 1 stycznia 2016 r. W założeniu rozwojowi mediacji ma służyć „wprowadzenie systemu usprawnień proceduralnych i organizacyjnych oraz zachęt ekonomicznych, które skłonić mają strony do podejmowania prób polubownego rozwiązania sporu przed skierowaniem sprawy do sądu lub w toku postępowania sądowego, a także zapewnienie odpowiedniej jakości usług mediacyjnych”.

i rzetelności działania wymiaru sprawiedliwości. Następnym krokiem stały się zalecenia o charakterze *lex specialis*, wskazujące odmienności w zakresie stosowania metod alternatywnych w poszczególnych gałęziach prawa. Do tej grupy należą: zalecenie nr R(87)18, dotyczące uproszczenia wymierzania sprawiedliwości w sprawach karnych; zalecenie nr R(99)19, dotyczące mediacji w sprawach karnych; zalecenie nr R(98)1, dotyczące mediacji w sprawach rodzinnych; zalecenie nr R(01)9 w sprawie alternatywnych w stosunku do drogi sądowej metod rozwiązywania sporów pomiędzy organami administracji a jednostkami; zalecenie nr R(2002)10 w sprawie mediacji w sprawach cywilnych. Szerzej na temat treści poszczególnych zaleceń zob. A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *op. cit.*, s. 110–114.

¹² Już w pierwszym dokumencie na ten temat (niebędącym źródłem prawa), czyli Zielonej Księdze o alternatywnych metodach rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych i handlowych z 2002 r., Komisja Europejska, podkreślając, iż dostęp do wymiaru sprawiedliwości jest jednym z kluczowych celów polityki unijnej oraz prawem zawartym w Karcie Podstawowych Praw Unii Europejskiej, zaakcentowała znaczenie rozwoju form ADR jako środków ułatwiających jego realizację. Obecnie bezpośrednio do mediacji odnoszą się również akty prawa wtórnego UE o charakterze wiążącym: dyrektywa 2008/52/WE oraz dwa powiązane ze sobą i wzajemnie uzupełniające się akty normatywne, jakimi są dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (tzw. dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich) oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 524/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich). Szerzej zob. R. Morek, *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/EC z dnia 21 maja 2008 r. o niektórych aspektach mediacji w sprawach cywilnych i handlowych: nowy etap rozwoju mediacji w Europie*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 3, *passim*; M. Hutniewicz, *Mediacja w sprawach cywilnych i handlowych. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE*, „Radca Prawny” 2009, nr 2, s. 84–87; A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *op. cit.*, s. 115–120.

¹³ Warto wspomnieć o zmianach, które weszły w życie 1 czerwca 2017 r., polegających na wprowadzeniu mediacji do Kodeksu postępowania administracyjnego oraz na ukształtowaniu postępowania mediacyjnego w ramach postępowania sądowno-administracyjnego na wzór k.p.c. Zob. ustawa z dnia 7 kwietnia 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego i niektórych innych ustaw (Dz.U. 2017, poz. 935).

¹⁴ Prace nad projektem wyżej wymienionej ustawy były prowadzone w związku z wdrażaniem do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (Dz.Urz. UE L 165 z 18.06.2013, s. 63) – zob. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy... Polska jako państwo członkowskie UE zobowiązana jest do zagwarantowania dostępności usług mediacyjnych oraz do stałego prowadzenia w sposób systemowy działań mających na celu popularyzację mediacji. Obowiązek ten wynika z dyrektywy 2008/52/WE. O zadaniach tych przypominał także Parlament Europejski w rezolucji z dnia 13 września 2011 r. w sprawie wdrożenia dyrektywy o mediacji w państwach członkowskich, jej wpływie na mediację i stosowaniu przez sądy (2011/2026 INI).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Już sam art. 10 k.p.c., zawierający podstawową ogólną zasadę dążenia do ugodowego załatwienia sporu, zmieniono poprzez dodanie: „w szczególności przez nakłanianie stron do mediacji”, co podkreśla preferencje ustawodawcy wobec tej formy ADR. Zmiana ta jest skonkretyzowaniem nałożonego na sąd obowiązku dążenia do ugodowego załatwienia sporu, który polegać ma w szczególności na nakłanianiu stron do mediacji.

Jak pokazuje doświadczenie mediacyjne, szanse na zawarcie porozumienia w sporze są tym większe, im szybciej spór ów zostanie poddany pod mediację. W związku z tym ustawodawca przewidział mechanizmy mające służyć podnoszeniu świadomości mediacyjnej stron stosunku (i sporu) prawnego jeszcze przed wytoczeniem powództwa oraz we wstępnej fazie postępowania.

W pierwszym przypadku ma temu służyć wprowadzenie obowiązku poinformowania w pozwie, czy strony podjęły próbę mediacji lub innej pozasądowej metody rozwiązania sporu, ewentualnie wyjaśnienia okoliczności, które stały na przeszkodzie takim próbom¹⁵. Wprowadzenie dodatkowego warunku formalnego pozwu poprzez dodanie pkt 3 w art. 187 § 1 k.p.c. ma na celu wyraźne wskazanie, że każda sprawa skierowana do sądu powinna zostać poprzedzona próbą polubownego rozwiązania konfliktu. Informacja zawarta w pozwie ułatwi sędziemu dokonanie wstępnej oceny, czy sprawa może zostać skierowana do mediacji w toku postępowania sądowego.

W drugim przypadku – a zatem już na etapie procesu sądowego – sąd ma nakłaniać strony do mediacji w każdym stanie postępowania, a także pouczać o możliwości ugodowego załatwienia sprawy. Podkreśla to również obowiązek analizowania przez sędziego sprawy pod kątem jej potencjału mediacyjnego przed przystąpieniem do jej merytorycznego rozpoznania oraz ustalenia celowości skierowania sprawy do mediacji. W celu poinformowania o możliwości skorzystania z mediacji wprowadza się możliwość wyznaczenia przed terminem pierwszej rozprawy posiedzenia niejawnego z udziałem stron w celu wysłuchania stron i dokonania oceny, czy sprawa nadaje się do mediacji, przed podjęciem decyzji, czy strony należy skierować do mediacji. Dodatkowo sędzia uzyska możliwość osobistego zachęcenia stron do mediacji i udzielenia bezpośrednich informacji o korzyściach związanych z mediacją, zgodnie z obowiązkiem wynikającym z art. 10 oraz 210 § 2² k.p.c. W myśl uzasadnienia „sądy mogą i powinny odgrywać istotną rolę w zakresie promowania kultury polubownego rozwiązywania sporów, toteż wzmocnienie obowiązku sądów w tym zakresie jest niezmiernie istotne”.

Novum stanowi wprowadzenie możliwości nakazania stronom udziału w spotkaniu informacyjnym dotyczącym mediacji przed wyznaczeniem rozprawy¹⁶. Spotkanie może prowadzić sędzia, referendarz sądowy, stały mediator, asystent sędziego lub urzędnik sądowy. Sposób przeprowadzania spotkań informacyjnych może być zróżnicowany i zależeć od indywidualnych możliwości organizacyjnych w poszczególnych sądach. W przypadku nieuzasadnionego niestawienia się strony na spotkanie informacyjne sąd ma możliwość obciążenia strony kosztami stawienia się strony przeciwnej w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie – niezależnie od wyniku sprawy.

¹⁵ Obowiązek ten dotyczy powoda wnoszącego pozew, a także – na podstawie art. 511 § 1 k.p.c. – wnioskodawcy w postępowaniu nieprocesowym w sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne.

¹⁶ Instytucja spotkania informacyjnego została przewidziana w dyrektywie 2008/52/WE w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (art. 5 ust. 1).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Zgodnie z obecnym stanem prawnym sąd może skierować strony do mediacji na każdym etapie postępowania, także więcej niż – jak dotychczas – raz w toku postępowania.

W celu zwiększenia popularności mediacji ustawodawca wykorzystał motywacyjną funkcję prawa i wprowadził na trzech płaszczyznach bodźce o charakterze ekonomicznym.

Po pierwsze, obok niestawiennictwa na spotkaniu informacyjnym, również „nieuzasadniona odmowa poddania się mediacji” może spowodować nałożenie na stronę obowiązku zwrotu kosztów (art. 103 § 2 k.p.c.). Regulacja wpisuje się w przepis art. 103 k.p.c., normujący zasadę zawinienia przy rozstrzygnięciu przez sąd o kosztach w orzeczeniu kończącym sprawę. Do jej zastosowania konieczne jest istnienie winy kwalifikowanej – niesumienności lub oczywiście niewłaściwego postępowania strony. Przepis ten stanowi wyjątek od zasady odpowiedzialności za wynik procesu, toteż zasada zawinienia podlega ścisłej wykładni i będzie mogła znaleźć zastosowanie jedynie w wyjątkowych sytuacjach.

Sąd rozstrzygający sprawę będzie miał możliwość zastosowania proponowanej zasady jedynie wówczas, gdy uzna, że postawa strony, polegająca na odmowie poddania się mediacji, była nieodpowiedzialna i oceni zachowanie strony jako niesumienne lub oczywiście niewłaściwe. [...] Podkreślić należy, że proponowana zmiana w żadnym zakresie nie skutkuje obowiązkiem przystąpienia do mediacji ani zawarcia ugody. Strona ma prawo do odmowy mediacji bez podawania przyczyn (zgodnie z art. 183⁸ § 3 k.p.c.), wycofania się z mediacji na dowolnym etapie, a także odmowy zawarcia ugody. Nie poniesie wówczas skutków w postaci obciążenia dodatkowymi kosztami postępowania. Konsekwencje finansowe będą możliwe jedynie w sytuacji kwalifikowanej w art. 103 § 1 k.p.c., gdy oczywiście nieuzasadniona odmowa jednocześnie zostanie uznana za działanie niesumienne lub oczywiście niewłaściwe, czyli sprzeczne z dobrymi obyczajami, nielojalne wobec drugiej strony lub sądu¹⁷.

Po drugie, przy ustalaniu wysokości kosztów poniesionych przez stronę reprezentowaną przez profesjonalnego pełnomocnika sąd bierze pod uwagę czynności podjęte przez pełnomocnika w celu polubownego rozwiązania sporu przed wniesieniem pozwu. „Zmiana ma skłonić adwokatów i radców prawnych do proponowania mediacji i innych pozasądowych metod jako sposobu rozwiązania sporu również przed wszczęciem procesu”¹⁸.

Po trzecie, poszerzono możliwość zwolnienia od kosztów sądowych stron, które zdecydowały się na zawarcie porozumienia. Zwrot całości opłaty sądowej przewidziany jest w sytuacji, jeżeli do zawarcia ugody dojdzie na wstępnym etapie postępowania. Premiowana jest sytuacja, gdy do zawarcia ugody (zarówno ugody sądowej, jak i przed mediatorem) dojdzie przed przystąpieniem przez sąd do merytorycznego rozpoznania sprawy. Zwrot całej opłaty od pozwu byłby uzależniony od momentu zawarcia ugody. Jeśli ugodę zawarto przed mediatorem na późniejszym etapie postępowania, sąd zwraca – jak dotychczas – 3/4 opłaty od pisma inicjującego spór. Zawarcie ugody powoduje także wzajemne zniesienie kosztów postępowania.

Ponadto zwolniono od opłaty sądowej wnioski o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem w wyniku mediacji pozasądowej (na podstawie umowy o mediację).

¹⁷ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy...

¹⁸ *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

ROLA MEDIATORA I JEGO POZYCJA W RAMACH WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Istotną zmianę stanowi próba podniesienia zarówno prestiżu zawodu mediatora, jak i standardów wymaganych od stałych mediatorów, a także wprowadzenie mechanizmu weryfikacji ich kwalifikacji. Nowelizacja reguluje zatem nowe zasady prowadzenia list stałych mediatorów. Stałym mediatorem może zostać osoba fizyczna, która spełnia dotychczasowe warunki podstawowe opisane w art. 183² § 1 i 2 k.p.c. (czyli nie jest czynnym sędzią i posiada pełną zdolność do czynności prawnych oraz korzysta w pełni z praw publicznych), a ponadto posiada wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia mediacji, ukończyła 26. rok życia, zna język polski, nie była prawomocnie skazana za umyślne przestępstwo oraz nie jest przeciwko niej prowadzone postępowanie o takie przestępstwo, a także została wpisana na listę stałych mediatorów. Wpisu na listę stałych mediatorów (i skreślenia z listy) dokonuje prezes sądu okręgowego w formie decyzji administracyjnej¹⁹.

Sposób prowadzenia listy stałych mediatorów, tryb wpisywania oraz skreślenia z niej mediatorów, potwierdzanie spełnienia warunków wpisu na listę i aktualizacji danych, a także wzór formularza wniosku o wpis na listę oraz rodzaju dokumentów załączanych do wniosku określa Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia²⁰ (w myśl delegacji ustawowej zawartej w art. 157e Prawa o ustroju sądów powszechnych²¹).

Zmiany w sposobie zostawiania mediatorem – zwłaszcza pod kątem dotychczasowej dowolności dopuszczającej znaczne rozbieżności w przeszkoleniu i kwalifikacjach mediatorów – należy uznać za istotny krok w kierunku profesjonalizacji tego zawodu. Jak dotąd brak określenia kwalifikacji dotyczących mediatorów i możliwości ich weryfikacji nie dawał wystarczającej gwarancji wysokiej jakości usług mediacyjnych. „Ustawowe określenie wymagań wobec stałych mediatorów kładzie nacisk na wzmocnienie profesjonalizmu mediatorów, co ma na celu poprawę jakości usług mediacyjnych”²². Poza tym służy to ujednoczeniu zawodu mediatora i zbliżeniu zarówno wymagań co do kwalifikacji, jak i samej procedury wpisu na listę mediatorów²³ do mediacji w innych gałęziach prawa (w sprawach karnych i nieletnich).

Ponadto, *last but not least*, art. 5 omawianej ustawy nowelizacyjnej włączył mediatorów w ustrój sądów powszechnych, co potwierdza status mediacji jako mechanizmu uzupełniającego wymiar sprawiedliwości. Sprawną komunikację „pomiędzy sędziami i mediatorami oraz stałymi mediatorami, a także współpracę przy organizowaniu spotkań informacyjnych” ma zapewniać koordynator do spraw mediacji, wykonujący swe zadania na obszarze właściwości danego sądu okręgowego. Funkcję koordynatora pełni sędzia. Koordynator powinien wykonywać swoje czynności w zakresie wszystkich rodzajów spraw, w których możliwa jest

¹⁹ Zmiana nie powoduje ograniczenia uprawnień organizacji pozarządowych i uczelni w sferze prowadzenia list i tworzenia ośrodków mediacyjnych. W dalszym ciągu mogą one prowadzić listy mediatorów i przekazywać informacje o listach i ośrodkach mediacyjnych prezesowi sądu okręgowego. Niemniej dla kandydata na mediatora oznacza to konieczność „podwójnego” wpisu – na listę organizacyjną (po spełnieniu warunków wynikających z norm wewnętrznych danej organizacji, np. odbyciu szkolenia czy wpłaty składki) i na listę sądową (po spełnieniu warunków wynikających z norm prawa powszechnie obowiązującego).

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia list stałych mediatorów (Dz.U. 2016, poz. 122).

²¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070).

²² Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy...

²³ Szczegóły wpisy na listę mediatorów zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia list stałych mediatorów (Dz.U. 2016, poz. 122).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

mediacja ze skierowania sądu, a więc nie tylko w obszarze prawa cywilnego, lecz również w sprawach karnych i nieletnich.

Jeśli chodzi o przebieg i skutki mediacji, to w zasadzie nie wprowadzono tu większych zmian. Rolę mediatora w pewnym sensie zaakcentowano poprzez dodanie art. 183^{3a} k.p.c., w myśl którego „mediator prowadzi mediację, wykorzystując różne metody zmierzające do polubownego rozwiązania sporu, w tym poprzez wspieranie stron w formułowaniu przez nie propozycji ugodowych, lub na zgodny wniosek stron może wskazać sposoby rozwiązania sporu, które nie są dla stron wiążące” – nie jest to jednak żadne *novum* z punktu widzenia warsztatu mediacyjnego. Przebieg mediacji zawsze bowiem był i pozostał nieunormowany przepisami prawa powszechnie obowiązującego. Ta zamierzona luka prawna oznacza, że przebieg mediacji jest odformalizowany (co stanowi jedną z zasad mediacji), a mediator – jako jego „gospodarz” – decyduje o przyjęciu strategii.

Przebieg skutecznej mediacji²⁴ można w uproszczeniu ukazać jako następujące po sobie etapy: decyzja/wszczenie; przygotowanie; otwarcie sesji mediacyjnej; prezentacja stanowisk; definiowanie problemów; wymiana propozycji rozwiązań i ich weryfikacja; wypracowanie wspólnego rozwiązania; spisanie porozumienia (ugody, umowy); zamknięcie sesji mediacyjnej²⁵.

Przebieg ten ma charakter uniwersalny. W jego ramach sam mediator gra więc rolę „eksperta od komunikacji” poprzez pełnienie rozmaitych funkcji ją moderujących i optymalizujących. Po pierwsze, umożliwia bycie wysłuchanym. Po drugie, za pomocą pytań pomaga wyartykułować stanowisko i przekazać istotne dla ewentualnego porozumienia informacje. Dokonuje wówczas wstępnej identyfikacji przyczyn sporu, interesów stron oraz barier na drodze do zawarcia porozumienia. Po trzecie, proponuje stronom różne techniki komunikacyjne, wyjaśniając przy tym, jak mogą one pomóc w dojściu do porozumienia. Po czwarte, pomaga określić rodzaj zagadnień, które warto uczynić przedmiotem negocjacji (tzw. diagnoza konfliktu oraz określenie obszaru mediacji). Po piąte, czuwa nad równowagą stron i zapewnia tzw. wspierający klimat dla efektywnej i pokojowej komunikacji. Moderuje komunikację tak, by spełniała takie warunki, jak zrozumiałość, prawdziwość i symetryczność.

Istotny element stanowi stopień aktywności mediatora, zwany także strategią mediacyjną. Mediator może posługiwać się trzema podstawowymi strategiami²⁶. Chodzi tu o strategię proceduralną, merytoryczną oraz transformatywną. Mają one charakter modelowy

²⁴ Niektórzy dzielą przebieg mediacji na trzy podstawowe fazy, w ramach których faza pierwsza „polega na budowaniu przyjaznych stosunków, redukowaniu wrogości oraz popularyzowaniu mediacji jako środka zaradczego w danej sprawie. Faza druga skupia się na użyciu niedyrektywnych taktyk polegających na ułatwieniu rozwiązania problemu i zachęcaniu stron do poszukiwania własnej drogi rozwiązania konfliktu. W przypadku braku oczekiwanego skutku przechodzi się do fazy trzeciej, w której mediator zwróci się ku technikom dyrektywnym, wraz z presją, proponowaniem konkretnych rozwiązań i zachęcaniem do zgody”. Zob. E. Kowalczyk, *Mediacja i arbitraż jako przykład interwencji trzeciej strony w negocjacjach gospodarczych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, nr 2, s. 188 oraz zawarty tam schemat przebiegu faz i przywołana literatura amerykańska.

²⁵ W zbliżony sposób przebieg procesu mediacyjnego schematyzuje Ch. Moore (*The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 2004, *passim*), dzieląc go na dwanaście etapów: 1) nawiązanie kontaktu, 2) wybór strategii, 3) zbieranie i analiza informacji, 4) sporządzenie planu mediacji, 5) budowanie zaufania i współpracy, 6) rozpoczęcie sesji mediacyjnej, 7) zdefiniowanie spraw i ustalenie planu, 8) formułowanie interesów, 9) szukanie rozwiązań, 10) ocena możliwości rozwiązań, 11) przetarg końcowy, 12) porozumienie. Zob. także: K. Bargiel-Matusiewicz, *Negocjacje i mediacje*, Warszawa 2007, s. 82–84.

²⁶ Szerzej na temat różnorodnych strategii (orientacji) mediacyjnych zob. A. Zienkiewicz, *op. cit.*, s. 170–194.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

i w praktyce niejednokrotnie bywają łączone w ramach jednej mediacji. Mediacja proceduralna (facylitatywna) zakłada jak najmniejszą interwencję w spór. Mediator nie tylko powstrzymuje się od prezentowania osobistego punktu widzenia na istotę konfliktu (nie wydaje stronom poleceń, nie udziela porad), lecz także nie przedstawia – nawet za pomocą pytań naprowadzających – wynikających z doświadczenia opinii na temat opcji rozwiązania sporu, nie proponuje treści porozumienia, nie prognozuje, jak rozstrzygnąłby sporne kwestie sąd. Skupia się jedynie na moderowaniu komunikacji między stronami oraz pomocy w formułowaniu przez nie stanowisk, oczekiwań i propozycji rozwiązań, jak również na redagowaniu porozumienia w taki sposób, by nie naruszało granic prawa. Wariant ten zapewnia stronom maksimum wolności, pozostawiając im jednak wyłączną ocenę faktycznych i prawnych konsekwencji swoich wyborów. W ramach mediacji merytorycznej (ewaluatywnej) mediator ma z kolei możliwość znacznej interwencji w spór. Wydaje opinie co do słabych i mocnych stron mediacji²⁷, a nawet doradza (najczęściej za pomocą umiejętnego zadawania pytań). Uczestniczy więc w merytorycznym opracowywaniu porozumienia, mogąc jednocześnie zaproponować własny projekt rozwiązania sporu, uwzględniający interesy obu stron. Jego rola polega jednak na „ważeniu racji” w kontekście przewidywania ewentualnego rozstrzygnięcia sądu, a nie na przyznawaniu jej jednej ze stron. Porozumienie jest zazwyczaj osiągnięte przede wszystkim w wyniku uświadomienia przez mediatora spierającym się stronom ich realnej pozycji faktyczno-prawnej, ocenianej przez pryzmat ewentualnego postępowania sądowego. Jest ono jednak zawsze oparte na autonomicznej decyzji stron. W mediacji transformatywnej mediator koncentruje się z kolei na umożliwianiu stronom zdefiniowania spornych problemów oraz na pomocy w lepszym zrozumieniu perspektywy i racji strony przeciwnej. Obok interesów strategia ta koncentruje się zatem na relacji stron. Oznacza to przynajmniej częściową zmianę punktu widzenia i sposobu rozumienia swoich interesów. Z jednej strony taka wizja mediacji jest najbardziej ryzykowna z punktu widzenia neutralności i braku zaangażowania mediatora, z drugiej zaś nie tylko nie narusza idei mediacji, ale wręcz realizuje ją najlepiej, o ile zmiany w widzeniu sytuacji są wynikiem refleksji stron, a nie presji mediatora²⁸.

Nowelizacja dopuszcza każdą z wyżej wymienionej strategii – również ewaluatywną bądź transformatywną – w ramach otwartej formuły mediacji, ale jedynie na zgodny wniosek stron oraz przy akceptacji mediatora, a także dopiero wówczas, gdy strony nie zdołają samodzielnie wypracować warunków ugody. Jak podkreśla uzasadnienie, „istnieją różne metody rozwiązywania konfliktów, które należy dopasować do specyfiki konkretnej sprawy oraz rodzaju sprawy, uwzględniając różne potrzeby stron w mediacjach cywilnych, rodzinnych i gospodarczych”²⁹. Podkreślenie aktywnej roli mediatora, polegającej na wspieraniu stron w formułowaniu przez nie propozycji ugodowych, ma w założeniu zwiększyć „skuteczność postępowań mediacyjnych i liczbę ugód zawieranych w ich toku, szczególnie w sporach, w których strony występują bez profesjonalnego pełnomocnika”³⁰.

Również wobec mediatorów zastosowano motywacje finansowe mające zachęcić do wyboru tej aktywności. Po pierwsze, podniesiono stawki poprzez wprowadzenie ich nowym

²⁷ Warto podkreślić, że opinie i sugestie dotyczą całej sytuacji mediacyjnej, a nie poszczególnych uczestników.

²⁸ Jeszcze szerzej problematykę transformacji poprzez rozmowę ujmuje koncepcja tzw. dialogu motywacyjnego. Zob. S. Rollnick, W.R. Miller, *Dialog motywacyjny*, Kraków 2014, *passim*.

²⁹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy...

³⁰ *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w tej materii³¹, które weszło w życie 1 lipca 2016 r. Po drugie, *de lege lata* sąd zabezpiecza wynagrodzenie mediatora, tj. wypłaca mu wynagrodzenie przedstawione w ramach rachunku, a następnie w orzeczeniu końcowym rozlicza koszty stron. Wypłata wynagrodzenia mediatorowi w toku postępowania odbywa się tymczasowo ze środków Skarbu Państwa (analogicznie do wynagrodzenia biegłego). Nowelizacja umożliwia również zwolnienie strony od kosztów mediacji w całości lub w części (wtedy koszty te ponosi Skarb Państwa), bowiem zalicza koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd do kosztów sądowych – wydatków.

Jeśli chodzi o skutki prawne mediacji, to nie wprowadzono żadnych zmian w tym zakresie i ugoda po zatwierdzeniu i nadaniu wspomnianej klauzuli kończy proces sądowy, staje się tytułem egzekucyjnym oraz rodzi bezpośrednie skutki wobec wszystkich swych postanowień, a zatem jej moc prawna jest analogiczna do orzeczenia sądowego.

PODSUMOWANIE

Obecnie procedura cywilna zawiera „więcej mediacji” niż przed opisywaną nowelizacją. Promocji i rozwojowi tej instytucji służyć mają przede wszystkim: wzmocnienie obowiązków informacyjnych pełnomocników (poprzez wprowadzenie obowiązku informowania w pozwie o próbach pozasądowego rozwiązania sporu przed wszczęciem procesu) i sądu; włączenie mediatorów w ustrój sądów powszechnych i podniesienie ich wynagrodzenia przy równoczesnym wprowadzeniu dodatkowych wymogów kwalifikacyjnych; stworzenie systemu zachęt ekonomicznych dotyczących kosztów sądowych (oraz nieopisywane tu szerzej wprowadzenie usprawnień w zakresie rozliczeń podatkowych związanych m.in. z zawieraniem ugódami).

Oczekiwane rezultaty nowelizacji to zmniejszenie wpływu spraw do sądów, a tym samym skrócenie czasu trwania postępowań sądowych oraz obniżenie kosztów procesu zarówno po stronie obywateli, jak i państwa.

Trudno jednak przewidzieć, czy kolejne lata obowiązywania zmian przyniosą projektowany skutek. Jak dotąd statystyki za 2016 r.³² pokazują, co prawda, wzrost liczby mediacji zainicjowanych postanowieniem sądu, lecz wskaźnik ten wzrósł z poziomu 0,5–0,7% w poprzednich latach do 0,9%. Jednocześnie spadł wskaźnik skuteczności mediacji (z około 24–29% w poprzednich latach do około 22%). Choć w liczbach bezwzględnych liczba ugód wzrosła, to współczynnik ugód w sprawach cywilnych³³, ujmując rzecz przekrojowo, zmalał.

Także środowisko mediatorów nie odczuwa wyraźnego wzrostu mediacji kierowanych przez sądy, podkreśla się natomiast, że rośnie liczba mediacji przedsądowych – trudno jednak powiedzieć, czy jest to skutkiem przedprocesowych spotkań informacyjnych.

Wydaje się, że nie bez znaczenia dla rozwoju mediacji jest rodzimy kontekst kulturowy. Historycznie legalistyczny rys polskiej kultury prawnej oraz niska wartość kompromisu

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 2016 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U. 2016, poz. 921).

³² Statystyki Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości – <http://mediacja.gov.pl/Statystyki.html> [dostęp: 18.09.2018].

³³ W ramach mediacji cywilnych, czyli prowadzonych na podstawie procedury cywilnej, najwyższy procent mediacji sądowych odnotowuje się w sprawach rodzinnych, następnie – gospodarczych, najniższy zaś w sporach z zakresu prawa pracy i prawa *stricte* cywilnego.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

w polskiej tradycji w połączeniu z wysokim stopniem nieufności społecznej³⁴ sprawiają, że Polacy podchodzą do mediacji bardzo ostrożnie, wykazują lęk przed pójściem na kompromis i „wzięciem sprawy/rozwiązania konfliktu we własne ręce”. Ponadto polski ustawodawca wydaje się wprowadzać kolejne regulacje mediacyjne nie tyle z uświadomionej potrzeby społecznej, ile z obowiązku sprostania międzynarodowym zobowiązaniom i standardom. Mediacja w pejzażu polskiej mentalności i porządku prawnego stanowi wciąż element „nowinkowy” i nieco egzotyczny.

BIBLIOGRAFIA

- Bargiel-Matusiewicz K., *Negocjacje i mediacje*, Warszawa 2007.
- Folberg J., Golann D., Kloppenberg L., Stipanowich T., *Resolving Disputes. Theory, Practice, and Law*, New York 2005.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999.
- <http://mediacja.gov.pl/Statystyki.html> [dostęp: 18.09.2018].
- Hutniewicz M., *Mediacja w sprawach cywilnych i handlowych. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE*, „Radca Prawny” 2009, nr 2.
- Informacje o mediacji dla stron postępowań sądowych, <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki> [dostęp: 20.05.2018].
- Kalisz A., Zienkiewicz A., *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2014.
- Kamiński J., *Ulpianus*, [w:] *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986.
- Korybski A., *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretycznoprawne*, Lublin 1993.
- Kowalczyk E., *Mediacja i arbitraż jako przykład interwencji trzeciej strony w negocjacjach gospodarczych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, nr 2.
- Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajadło, Warszawa 2007.
- Moore Ch., *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 2004.
- Morek R., *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/EC z dnia 21 maja 2008 r. o niektórych aspektach mediacji w sprawach cywilnych i handlowych: nowy etap rozwoju mediacji w Europie*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 3.
- Rollnick S., Miller W.R., *Dialog motywacyjny*, Kraków 2014.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia list stałych mediatorów (Dz.U. 2016, poz. 122).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 2016 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U. 2016, poz. 921).
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Druk nr 3432, www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=3432 [dostęp: 18.09.2018].
- Sander F., *Varieties of Dispute Processing, Address Delivered at the National Conference on the Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*, 70 F.R.D. 1976.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2014, poz. 101 z późn zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070).
- Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów (Dz.U. 2015, poz. 1595).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego i niektórych innych ustaw (Dz.U. 2017, poz. 935).
- Zaufanie społeczne. Komunikat z badań*, 2016, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_018_16.PDF [dostęp: 18.09.2018].
- Zienkiewicz A., *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007.

³⁴ Za: *Zaufanie społeczne. Komunikat z badań*, 2016, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_018_16.PDF [dostęp: 18.09.2018].